

ЗМІСТ

Передмова	5
Заняття 1	13
Заняття 2	16
Заняття 3	19
Заняття 4	23
Заняття 5	27
Заняття 6	31
Заняття 7	35
Заняття 8	39
Заняття 9	43
Заняття 10	46
Заняття 11	49
Заняття 12	53
Заняття 13	56
Заняття 14	59
Заняття 15	63
Заняття 16	67
Заняття 17	70
Заняття 18	74
Заняття 19	78
Заняття 20	83
Заняття 21	86
Заняття 22	90
Заняття 23	93
Заняття 24	97
Заняття 25	102
Заняття 26	107
Заняття 27	110
Заняття 28	113
Заняття 29	117
Заняття 30	120
Заняття 31	123
Заняття 32	126
Заняття 33	129
Заняття 34	132
Заняття 35	134
Заняття 36	137
Література	141

Шановні батьки і педагоги!

Матеріали посібника призначені для занять із дітьми старшого дошкільного віку. Займатися можна як індивідуально, так і з групою дітей. Завдання одного заняття розраховані на один тиждень. Тривалість занять залежить від рівня розвитку і посидючості дитини (в середньому 20–25 хвилин).

Пропоновані вправи сприяють розвитку фонемного слуху, звукової культури мовлення, зв'язного мовлення; формуванню словника, граматичної будови мовлення; вдосконаленню вміння проводити звукобуквений аналіз слів, формуванню перших навичок аналізу, синтезу, порівняння, розпізнавання, а також зорового сприйняття, довільної уваги.

Всі вправи наведені у формі різноманітних ігрових завдань, але вимагають безпосередньої участі дорослих під час їх виконання. Дорослий повинен обов'язково пояснити завдання і переконатися, що малюк правильно його зрозумів. Матеріал занять розташований відповідно до підвищення ступеня складності, тому важливо займатися послідовно, не пропускаючи завдань. Від дорослого залежить створення атмосфери невимушеного спілкування під час занять. Прагніть досягти того, щоб розпочате завдання було закінчено.

Увага! Правильно використовуйте терміни *звук* і *буква*. Намагайтеся на кожному занятті підкреслювати дитині різницю між цими поняттями.

Пам'ятайте, що дитина повинна отримувати радість і задоволення від виконаних завдань.

Не забудьте похвалити малюка за старання.

Одночасно з посібником «Мовленнєвий розвиток старших дошкільників» рекомендовано використовувати зошит для розвитку дрібної моторики, координації рухів і підготовки руки до письма.

Успіхів вам і вашим дітям!

ПЕРЕДМОВА

На сьогоднішньому етапі розвитку суспільства перед педагогікою загалом, і дошкільною педагогікою зокрема, поставлені принципово нові цілі, а саме: виховання особистості — кожної окремої конкретної особистості. А це вимагає переосмислення як змісту, так і форм, методів, засобів педагогічної діяльності.

У зв'язку з цим ми вирішили присвятити свою роботу питанню розумового виховання, а саме розвитку окремих сторін пізнавальних психічних процесів — розвитку мовлення дітей, оскільки на сьогоднішній день на тлі особистісно-зорієнтованого навчання ця проблема набуває нових аспектів.

Мова є найдивовижнішим і найдосконалішим творінням народної культури. Безперешкодне й усебічне вивчення рідної мови потрібно взяти за основу виховання дітей дошкільного віку. Розвиток мовлення сприяє розвитку особистості загалом, і будь-яка зі сторін її розвитку сприяє розвитку мовлення.

Зв'язне мовлення, акумулюючи успіхи, досягнення дитини в засвоєнні всіх рівнів мовної системи, водночас з перших занять з її формування стає важливою умовою опанування мови — її звукову сторону, лексику, граматику, а також умовою формування вмінь користуватися мовними засобами художньої виразності.

Володіти за можливості досконало всіма видами і проявами мови означає володіти наймогутнішим знаряддям розумового розвитку людини, а отже, і культури людства.

«У ранньому дитинстві, — писав Песталоцці, — зовсім не слід резонерствувати з дітьми, а потрібно обмежуватися такими засобами для їх розумового розвитку:

- 1) якнайбільше розширювати коло їхніх спостережень;
- 2) систематично зміцнювати їхні уявлення, здобуті під час спостереження;
- 3) надавати їм можливість детальніше ознайомитися з мовленням, необхідним для висловлення того, з чим їх ознайомили природа і мистецтво, за допомогою спостережень».

Слово зміцнює уявлення і робить їх міцнішими. Педагоги або батьки повинні організувати середовище таким чином, щоб діти могли з нього невимушено й вільно отримувати уявлення, поняття, образи; створити умови, за яких у малюків виникала б потреба говорити, перетворювати те, що вони сприймають, за чим спостерігають, на мовлення.

У розвитку мовлення дітей провідна роль належить дорослим: вихователіві — в дитячому садку, батькам і близьким — у сім'ї.

Від культури мовлення дорослих, від того, як вони розмовляють із дитиною, скільки уваги приділяють мовленнєвому спілкуванню з нею, багато в чому залежать успіхи дошкільника щодо опанування мовлення.

У старшому дошкільному віці завершується один із найважливіших періодів життя людини, перший її «університет». Вона багато що опановує, проходить елементарний курс ораторського мистецтва, навчившись висловлювати свої думки логічно, виразно; вчиться відчувати і розуміти прості форми мовленнєвих засобів художньої виразності. Дитина стає і маленьким мовознавцем, тому що набуває здатності не лише правильно вимовляти слова і будувати речення, але й усвідомлювати, з яких звуків складається слово, з яких слів — речення. Все це необхідно для успішного навчання в школі, для всебічного розвитку дитини.

У зв'язку з прийняттям Закону України від 06.07.2010 № 2442-VI «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу», розробленням Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, постала проблема надання обов'язкової дошкільної освіти всім дітям, які досягли 5-річного віку. Для її розв'язання передбачається запровадження різних форм охоплення дітей дошкільною освітою, зокрема через організацію груп повного або короткотривалого перебування в дошкільних навчальних закладах різних типів, форм власності, з різним режимом роботи, в тому числі сезонним, а також груп підготовки до школи при загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах, соціально-педагогічного патронату тощо.

Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» пропонує орієнтири змістового наповнення освітньої роботи з 5-річними дітьми і націлює педагогів і батьків на особистісний розвиток дітей 6-го року життя за основними напрямками та робить окремий акцент на ігровій діяльності — провідному виді діяльності для всього дошкільного дитинства, незамінному засобі розвитку дітей.

Розділ «Мовленнєвий розвиток» ґрунтується на комплексному розв'язуванні завдань формування звукової культури, лексичного запасу, граматичної будови мовлення шестирічних дітей, комунікативних умінь через розвиток у них зв'язного мовлення (*діалогічного й монологічного*). У ньому окреслено й орієнтовний обсяг завдань з пропедевтики навчання елементів писемного мовлення на 6-му році життя в підрозділах «Навчання елементів грамоти», «Підготовка до письма».

ЗАВДАННЯ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

1. Збагачення словникового запасу

Розширювати словниковий запас на основі формування в дітей уявлень про світ (*через активізацію пізнавальної діяльності*); активізувати його в самостійних висловлюваннях, розвивати вміння розуміти та вживати слова для позначення назв, особливостей та дій, пов'язаних з різними сферами життєдіяльності дитини.

Активізувати в мовленні дітей прикметники, дієслова, числівники. Формувати вміння більш точно добирати слова, що відображають якість предмета чи явища.

Поповнювати словник словами, що позначають матеріал, з якого зроблений предмет. Уточнити уявлення дітей про предмети та їх частини, особливу увагу приділити призначенню представленого предмета.

Продовжувати роботу з розширення узагальнюючих понять. Наприклад: меблі — стіл, стілець, ліжко, крісло та ін.; квіти — мак, троянда, ромашка та ін.; рослини — квіти, дерева, трава, кущі та ін.; помешкання — будинок, хатина, палац та ін.; рух — біг, стрибки, ходьба, повзання та ін. Диференціювати родові узагальнення: тварини — дикі та свійські; посуд — кухонний, чайний; машини — легкові, вантажні та ін.

Ознайомлювати дітей із синонімами. Вчити добирати слова для більш точного вираження думки (*наприклад, вологий і мокрий*); для вираження емоційного забарвлення (*наприклад, впав і грохнувся; красивий і чудовий та ін.*). Виховувати в дітей стилістичне відчуття (*де і як вживати певні слова: ревіти — плакати, сміятися — реготати тощо*).

Продовжувати знайомити дітей з антонімами. Вправляти дітей в умінні добирати антоніми до слів, що належать до різних частин мови (*іменники, прикметники, дієслова, прислівники*).

Продовжувати знайомити з доступними дітям багатозначними словами різних частин мови. Продовжувати роботу над лексичним (*смысловим*) значенням слів. Вчити розуміти, пояснювати й використовувати переносне значення слів, фразеологічні звороти.

Розширювати словник за допомогою приказок, прислів'їв, образних виразів з художніх творів (*порівняння, епітети тощо*).

Виховувати інтерес дітей до незнайомих та малознайомих слів.

2. Формування граматичної будови мовлення

Спонукаати дітей до утворення нових граматичних форм за допомогою суфіксів (*собака — собачка, борода — бородатий*); порівняльного ступеня прикметників (*малий — менший*); від іменника (*вчитель — вчити*); від дієслова (*лікувати — лікар*); складних

слів (*без хвоста — безхвостий, лист падає — листопад*), префіксів (*зайти, вийти, прийти*). Звертати увагу дітей на зміну змісту речень (*словосполучень*) залежно від вживання префіксу (*наприклад, вийшов — зайшов*).

Вправляти у вживанні прикметників, що вказують на належність до когось або чогось (*матусина посмішка, татів блокнот, зайчикова хатина тощо*).

Вправляти дітей в умінні правильно узгоджувати числівники з іменниками. Граматично правильно вживати та узгоджувати слова основних лексичних категорій у відповідному відмінку, роді, числі та часі.

Закріплювати правильне вживання та утворення складних форм іменників множини в родовому відмінку (*панчів, чобіт та ін.*).

Вправляти у вживанні складних граматичних форм — збірних, невідмінюваних іменників.

Вправляти дітей у складанні простих поширених речень.

Продовжувати роботу зі складання різних типів речень.

Виховувати критичне ставлення до граматичних помилок, прагнення до чистоти і правильності мовлення.

3. Розвиток і вдосконалення звукової культури мовлення

Вдосконалювати моторику артикуляційного апарату шляхом правильного добору артикуляційних вправ. Систематично проводити артикуляційну гімнастику, що сприяє виробленню точних, енергійних, добре скоординованих рухів мовного апарату. В повсякденному житті і на заняттях систематично проводити спеціальні вправи для розвитку мовного дихання, мовленнєвої уваги тощо.

Вчити регулювати силу голосу, швидкість мовлення, правильно користуватись інтонаційними засобами виразності.

Уточнювати й закріплювати вимову звуків рідної мови.

Вправляти в правильному і швидкому промовлянні скоромовок, чистомовок.

Вводити поняття *голосні* та *приголосні звуки* на основі аналізу їх артикуляції. Закріплювати поняття *тверді* та *м'які приголосні звуки*.

Розвивати фонематичний слух. Вчити виділяти слова із заданим звуком з мовленнєвого потоку, визначати позицію звука в слові (*початок, середина, кінець слова*), формувати навички звукового аналізу — визначати послідовність звуків у простих словах (*наприклад, мак, лак, сун, дуб та ін.*). Вчити правильно інтонувати та позначати умовними фішками голосні та приголосні звуки.

Вчити визначати кількість складів у словах (*за схемами, на слух*).

4. Розвиток зв'язного мовлення дітей

Діалогічне мовлення. Продовжувати вчити дітей дотримуватися елементарних правил ведення діалогу (*формувати вміння слухати і розуміти співрозмовника; формулювати і ставити запитання; будувати відповідь згідно з почутим*). Закріплювати правила ведення діалогу в повсякденному житті (*у громадських місцях, на вулиці, вдома, по телефону, з незнайомими людьми тощо*), традиціях групи і дитячого садка.

Формувати в дітей активну діалогічну позицію в спілкуванні з однолітками за допомогою діалогічних казок.

Вправляти дитину у ввічливому і тактовному веденні діалогу з дорослими (*виявляти ініціативу у спілкуванні з дорослим, використовувати різні типи звертання, підтримувати розмову, запропоновану дорослим*) та з іншими дітьми (*вміти будувати різні форми діалогу між двома-чотирма дітьми*). Вчити розмовляти невимушено, вільно, без напруження, тактовно, переконливо, вміти своєчасно змінювати емоційний тон розмови відповідно до ситуації спілкування.

Відпрацьовувати діалоги в театральній-ігровій діяльності.

Монологічне мовлення. Починати навчати основам побудови зв'язних висловлювань різних типів.

Опис. Вправляти дітей в описі зовнішніх ознак предмета (*розповідь-опис: велика лялька в блакитній сукні з великим білим бантом на голові*); дій (*розповідь-опис: гарненькою лялею можна грати, вона стоїть, сідає, говорить, її можна водити, покласти спати*); сюжетній розповіді-описі (*Таня взяла лопатку, покликала Андрія з машиною, і вони почали гратися разом*). Вправляти в умінні виділяти і називати об'єкт мовлення під час опису, співвідносити об'єкти мовлення з відповідними описами і розширювати їх за допомогою додаткових характеристик.

Вправляти в складанні простих описів різними засобами (*мистецтво, образотворча і театралізована діяльність, художня література, дидактичні ігри та завдання тощо*).

Розповідь. Вправляти дітей у розповіданні напам'ять, за сприйманням, за уявою (*творчі*), на запропоновану тему, за опорними словами, з власного досвіду, за ілюстрацією, за сюжетною картиною, за зразком або частковим зразком, за планом, колективно складання розповідей, складання початку-кінця розповіді.

Навчати дітей виокремлювати (*визначати*) і словесно позначати головну тему оповідання (*через мету висловлювання, заголовок*).

Дати поняття про структуру розповіді: зачин, середня частина, кінцівка.

Переказ. Вчити дітей осмислювати зміст, ідею твору, запам'ятовувати послідовність дій. Вправляти дітей у відновленні послідовності в знайомих казках (*творах*) (*у якій послідовності з'являлися герої, розгорталися події тощо*).

Вправляти в переказі творів шляхом перекладу віршованого тексту в розповідний (*прозу*).

Закріплювати вміння дітей складати розповідні висловлювання шляхом зміни знайомих текстів: за аналогією («*Казка на новий лад*»), шляхом змінювання або додавання окремих епізодів тексту.

Робота з художньою літературою. Виховувати інтерес до літератури, вміння оцінювати вчинки героїв. Виховувати здатність засвоювати послідовність розвитку сюжету, помічати деякі особливості літературної мови (*епітети, казкові повтори тощо*).

Читання та розповідання дітям. Читати дітям твори трьох літературних жанрів (*казка, оповідання, вірші*) українських класиків літератури та сучасних українських письменників, твори зарубіжних письменників, які відповідають віку дітей, відображають правдиву дійсність та не суперечать морально-етичним та естетичним нормам.

Виразне читання. Продовжувати вчити виразно розповідати вірші, інтонаційно різноманітно передавати їх відповідно до змісту, користуватися природними інтонаціями, логічними паузами, наголосами, передавати своє ставлення до змісту віршів.

5. Підготовка руки до письма

Розвивати дрібні м'язи пальців та зап'ястя руки, окомір (*визначати центр, середину аркуша паперу*), просторові уявлення (*ліворуч, праворуч, унизу, вгорі*). Вправляти дітей у різних видах штрихування готових контурів прямими, похилими, уривчастими короткими лініями.

ОСНОВНІ ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ

Для реалізації поставлених завдань з розвитку мовлення і навчання дітей грамоті процес керівництва потрібно здійснювати в таких напрямках:

- знайомити дітей із цікавими фактами, відомостями про навколишній світ;
- створити умови для самостійної пошукової діяльності дітей, під час якої кожна дитина має можливість доповнити, розширити, конкретизувати свої уявлення про навколишній світ;
- опанувати різні способи здобування знань (*експериментування, особистий досвід тощо*).

Заняття краще проводити комплексно і включати розвиток мовлення, художню літературу, ознайомлення з навколишньою природою. Комплексні тематичні заняття допомагають краще, глибше засвоїти і міцніше запам'ятати дитині необхідний матеріал, який завдяки відведеному в достатній кількості часу і постійному закріпленню поза заняттями можна подавати систематизовано, даючи можливість ознайомитися з усіма аспектами цієї теми, поглиблено зрозуміти причиново-наслідкові зв'язки, враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини. Відповідно до вмісту матеріалу, його особливостей визначається стрижньова діяльність дитини, найбільш адекватна завданню, що реалізується. В одному випадку це може бути гра, в іншому — праця, малювання, в третьому — заняття, пізнавальна діяльність. Усі інші види діяльності виконують компенсаційну функцію, тобто доповнюють те, що не дає основна діяльність.

Мета посібника «Мовленнєвий розвиток старших дошкільників» — допомогти педагогам і батькам. Книга містить завдання і вправи, спрямовані на розвиток мовлення дитини: розвиток фонематичного слуху; звукової культури мовлення; збагачення словника; розвиток граматичної будови мовлення і зв'язного мовлення.

Заняття засновані на поетапному навчанні дитини від простого до складного, але при цьому батькам слід враховувати індивідуальні особливості, схильності й інтереси свого малюка.

Усі вправи наведені у формі різноманітних ігрових завдань і вимагають безпосередньої участі дорослих під час їх виконання. Перші завдання повинні зацікавити дошкільника, навчити його спостерігати і послідовно виділяти з навколишнього світу необхідну інформацію, деталі. У цьому допоможуть такі завдання: «Нісенітниця», «Склади розповідь», «Слова, які «живуть» на кухні», «Перевертні» та ін. Вони формують перші навички аналізу, синтезу, порівняння і розпізнавання, а також розвивають зорове сприйняття і довільну увагу.

Однак навчання дитини не буде успішним, якщо спочатку не визначити рівень знань, розвитку пам'яті й мислення. Цьому допоможуть завдання на визначення пасивного й активного словникового запасу дитини. У заняттях пропонуються завдання, що передбачають використання мовних карток, за допомогою яких малюк навчається складати описові розповіді про предмети одягу, взуття, тварин, рослини та іграшки.

Завдання «Таємничий світ звуків» допоможуть навчати дитину грамоти. Вони побудовані за принципом від простого до складного. Спочатку малюк дізнається про те, що існують звуки, потім він

вивчає голосні й приголосні звуки, їх особливості, дізнається про наголос; вчиться проводити звуковий аналіз слів, використовуючи картки-схеми і фішки, що позначають звуки.

Одночасно з навчанням грамоти слід розвивати артикуляційний апарат дитини, вчити її правильно вимовляти звуки. Навчання правильної диференціації звуків сприяють такі вправи, як «Смачне варення», «Хобот слоненяти», «Почистимо зубки» та інші.

Робота з розвитку мовлення не буде ефективною без використання художньої літератури, народного фольклору та його малих жанрів. Це казки, вірші, загадки, прислів'я, чистомовки та лічилки. Вони допомагають розвивати пам'ять, виразність мовлення і є матеріалом для закріплення, що викликає інтерес до подальшого навчання.

Слід пам'ятати, що всі запропоновані завдання доповнюють одне одне і витікають одне з одного. Це дозволяє постійно повторювати вивчений матеріал і доповнювати його. Малюк занурюється в певний пізнавальний блок і отримує інформацію з нього протягом тривалого часу в різних формах. Вміст занять, запропонованих у книзі, є для дитини достатнім і необхідним інформаційним мінімумом.

Головна мета занять — зацікавити дошкільника певною галузю знань, ввести його в коло питань, що вивчаються. Ці знання передбачають не лише розв'язання завдань з розвитку мовлення, вони також виконують триєдину функцію — несуть інформацію, викликають емоції, відчуття, зв'язки і спонукають до діяльності.

Працюючи над цими заняттями, ми хотіли викликати в дитини пізнавальний інтерес, бажання не лише відповідати, але й самостійно ставити запитання. Слід пам'ятати, що не потрібно квапитися з готовими відповідями на запитання дітей, адже спільний пошук спрямує малюка до правильної відповіді. Нехай він відчує стан першовідкривача, підтримуйте у малюка впевненість у тому, що він сам неодмінно знайде правильну відповідь, додуматиметься, розв'яже складне для нього завдання.